

ПСИХОФОНОСЕМАНТИКА ЖІНОЧОГО ІМЕННИКА

Проблема звуко символізму — це проблема, про яку так часто сперечаються мовознавці та філософи.

Питання *звук і значення* цікавили Св. Августина, Фому Аквінського, Ж. Руссо, Р. Декарта. На зв'язок звука і значення звертав увагу М. В. Ломоносов, А. Йоханнессон, Г. Ревеса, А. Стиркін. Теорії звуко символізму розглядалися С. В. Вороніним, І. І. Валуйцевою, В. В. Івановим, В. В. Левицьким, О. П. Журавльовим.

Найбільш цікавою та важливою в теорії звуко символізму є проблема відношень між фонетичною формою та значенням, змістом слова. У сучасній лінгвістиці існує думка про довільність зв'язку між звучанням і значенням, однак часто висловлюється і протилежне судження. Інтуїтивне переконання в тому, що фонетична форма слова не може залишитися безвідносною до його змісту, висловив А. В. Чичерін: "Якщо б усі слова були тільки умовними знаками, що позначають предмети, що б заважало арфу назвати байкою, а дуб — івою. У всіх цих випадках кожний відчуває зв'язок звука зі змістом" [4: 117]. На думку Е. Г. Аветяна, звукове оформлення слова знаходиться у відомій психологічній відповідності зі значенням. Воно ніби личить значенню не тільки в асоціативному, але і в чисто естетичному плані [4: 117].

Дослідження з фонетичного символізму дозволили отримати експериментальні підтвердження вмотивованості звучання значенням. В. М. Галич вважає, що асоціативне значення власного імені, зумовлене акустико-артикуляційними ознаками звуків мови, їх національною специфікою, визначає перший план образності [2: 62]. М. В. Ломоносов, убачаючи прямий зв'язок між звуковою формою і значенням слова, сформулював рекомендації щодо використання цього явища в художній літературі: "Часте повторення літери А сприяє вираженню величі, глибини й висоти, а також раптового страху; через а можна передати приємне, радість, ніжність, через о, у, й — страшні й сильні речі: гнів, заздрість, страх і сум" [2: 62].

Змістовність звучання є важливою для імен, свідченням цього є перехід чоловічих імен у жіночі і (дуже рідко) навпаки. На-

приклад, ім'я Інна було первинно чоловічим. Але його "жіноче" звукове оформлення (голосний [i], що стоїть на початку слова під наголосом, — маленький, ніжний, світлий, слабкий, тихий) перевело його у розряд жіночих. А ім'я Микита жіночим не стало, наголошений голосний [и] — великий, грубий, темний, сильний, гучний. На думку О. П. Журавльова, на життя власних імен майже не впливають ніякі інші фактори, крім змістовності звучання [3: 65]. Наприклад, через неблагозвучність щезають імена Марфа, Федот, Фома. Імена Людмила, Лілія, Ірина, Юлія, Олександр, Андрій розповсюджені тому, що звучать гарно і відповідно: жіночі імена "жіночо", а чоловічі — "мужньо". Більшість жіночих імен мають сонорні звуки [л], [н], а також голосні [а], [і]: Алла, Аліна, Ганна, Олена, Світлана. Тобто естетика імені передбачає красу його звукової оболонки [5: 13].

Спираючись на фонетичні значення та кольорові асоціації голосних звуків, що входять до складу імен, спробуємо охарактеризувати сучасний жіночий іменник. Зупинимось на популярних жіночих іменах, які подаються у словнику-довіднику Л. Белея "Ім'я для дитини в українській родині". Фоносемантика жіночих імен досліджувалася за такими ознаками: гарний — поганий, ніжний — грубий, світлий — темний, сильний — слабкий, веселий — сумний, гучний — тихий, добрий — злий. Також враховувались кольорові асоціації голосних звуків, що входять до складу імен. Перевага надавалась фонетичним значенням та кольоровому забарвленню наголошених голосних, а також тих, які повторюються в імені. Фоносемантику, кольорові асоціації голосних звуків української мови ми виявили у ході психологічного експерименту, проведеного на основі експериментально-психометричного методу вивчення символічного значення голосних російської мови О. П. Журавльова. У результаті трьох проведених експериментів нами було визначено чіткі кольорові асоціації українських голосних звуків: звук [а] респонденти охарактеризували як червоний, [о] — білий, [у] — жовтий, [и] — чорний, [і] — синій, [е] — зелений. Для більшості респондентів український звук [а] — гарний, великий, грубий, світлий, сильний, холодний, швидкий, веселий, гучний, добрий; звук [о] — гарний, великий, ніжний, світлий, сильний, гарячий, повільний, веселий, гучний, добрий; звук [у] —

гарний, великий, ніжний, світлий, сильний, холодний, швидкий, веселий, гучний, добрий; звук [и] — гарний, великий, грубий, темний, сильний, гарячий, повільний, сумний, гучний, злий; звук [і] — гарний, малий, ніжний, світлий, слабкий, гарячий, повільний, веселий, тихий, добрий; звук [е] — гарний, великий, грубий, темний, сильний, холодний, повільний, сумний, гучний, злий.

Як бачимо, звуки безперечно володіють фонетичним значенням, сполучення звуків теж володіють ним. Психологічно важливе значення має також позиція звука у слові, наголошеність та повторення голосного. Зокрема, значення імен з двома або трьома однаковими голосними — Ада, Алла, Варвара, Ганна, Жанна, Лада, Наталка, Тамара, Яна — можна охарактеризувати за значенням голосного [а]. Ці імена гарні, грубі, світлі, сильні, веселі, гучні, добрі. Оскільки до складу даних імен входять кілька звуків [а], то вони червоного кольору. Фонетичне значення онімів з голосними заднього ряду [а], [о], [у] теж майже однако: імена Зоя, Ольга, Соня з наголошеним [о] та голосним [а] (всі характеристики голосних збігаються, крім ознаки "ніжний — грубий", оскільки в наголошеній позиції стоїть звук [о], то й переважає ознака [о]), ім'я Любов з наголошеним [о] та голосним [у] — гарні, ніжні, світлі, сильні, веселі, гучні, добрі; білого кольору; однак імена з наголошеним [а] та голосним [о] (Богдана, Оксана, Роксолана) та ім'я з наголошеним [а], голосним [у] (Уляна) червоного кольору (за наголошеним голосним [а]), і відрізняються від імен з голосними заднього ряду, зокрема з наголошеним [о], тільки ознакою грубості.

Своєрідна фоносемантика жіночого іменника з голосними заднього ряду [а], [о], [у] і голосними переднього ряду [и], [е]. Імена Броніслава, Мирослава з наголошеним і повторюваним [а], голосними [о], [и], Тетяна з наголошеним і повторюваним [а], голосним [е] — гарні, грубі, світлі, сильні, веселі, гучні, добрі, червоного кольору. Не всі характеристики звуків [и], [о], [а] збігаються. Спільні для них значення — гарний, сильний, гучний. На відміну від світлих, веселих, добрих [о], [а], звук [и] — темний, сумний, злий. На відміну від ніжного [о] звуку [а], [и] — грубі. Спільні значення звуків [е], [а] — гарний, грубий, сильний, гучний. На відміну від світлого, веселого, доброго [а], звук [е] — темний, злий,

сумний. Але якщо враховувати ознаки наголошеного [a], який до того ще й повторюється у даних іменах, то переважають значення грубий, світлий, веселий, добрий.

Імена, в яких наявні різні голосні, з наголошеними [i] теж мають багато спільних рис. Наприклад, Віта, Зіна, Інна, Кіра, Лідія, Ніка, Ніна — гарні, ніжні, світлі, слабкі, веселі, тихі, добрі, синього кольору. Спільні значення для звуків [i], [a] — гарний, світлий, веселий, добрий. Однак оніми охарактеризовано за ознаками наголошеного [i], бо [a] знаходиться в ненаголошеній позиції і не повторюється, тобто не впливає на фоносемантику імен. Такого ж значення та кольорових асоціацій набувають імена Альбіна, Анастасія, Каміла, Марія, Таїсія. Наголошений [i] синього кольору, але оскільки ці імена містять повторювані [a], то вони набувають фіолетового відтінку.

Імена Ангеліна, Анжеліка, Едіта, Регіна містять три голосних [a], [e], [i], які мають єдине спільне значення — гарний. Оніми Ангеліна, Анжеліка характеризуємо за ознаками наголошеного [i] та повторюваного [a] (гарні, грубі, світлі, сильні, веселі, гучні, добрі); ім'я Едіта має ознаки наголошеного [i] та початкового [e] (гарний, грубий, темний, сильний, сумний, гучний, злий), а онім Регіна — тільки наголошеного [i] (гарне, ніжне світле, слабке, веселе, тихе, добре). За кольоровими асоціаціями наголошеного [i] дані імена синього кольору.

Спільне значення звуків [a], [o], [i], які зустрічаються в іменах Антоніна, Кароліна, Софія — гарний, світлий, веселий, добрий. Однак оніми з повторюваним [a] — грубі, сильні, гучні, а онім Софія набуває ще й спільних ознак звуків [o] та [a] (гучний). Онім Вероніка, як і всі попередні з наголошеним [i], синього кольору, містить спільні значення звуків [e], [o], [i], [a] (гарний, ніжний, світлий, сильний, веселий, гучний, добрий).

У групі імен з різними голосними, але з [i] ненаголошеним, цікаво представлена кольорова гама: Аріадна, Діана, Іванна, Маріанна, Світлана, Сніжана, за наголошеним голосним, червоного кольору, Валерія, Євгенія, Ізабелла, Віолетта — зеленого, Вікторія — білого, Ірина — чорного, Юлія — жовтого. Безперечно, оніми за наявністю голосних можуть мати широкий спектр кольорів, зокрема Віолетта — зелений, червоний, білий, синій. З боку пси-

хофоносемантики всі імена гарні, сильні, гучні, грубі (крім імен Юлія, Вікторія), веселі, світлі, добрі, але імена Валерія, Євгенія, Ізабелла, Віолетта (за наголошеним [е]) — темні, злі, сумні.

Дослідивши психофоносемантику та кольорові асоціації 70 жіночих імен, ми бачимо, що голосний наголошений [а] зустрічається у 22 іменах, [о] у 6 іменах, [и] — 10 іменах, [і] — 20 іменах, [е] — 11 іменах, звук [у] — тільки в одному гарному, ніжному, світлому, сильному, веселому, гучному, доброму імені жовтого кольору — Юлія.

Можна вважати імена з наголошеним [а] — Ада, Алла, Аріадна, Богдана, Броніслава, Варвара, Ганна, Діана, Жанна, Іванна, Лада, Маріанна, Мирослава, Наталка, Оксана, Роксолана, Світлана, Сніжана, Тамара, Тетяна, Уляна, Яна — гарними, грубими, світлими, сильними, веселими, гучними, добрими, червоного кольору; імена з наголошеним [і] — Альбіна, Анастасія, Ангеліна, Анжеліка, Вероніка, Віта, Едіта, Зіна, Інна, Каміла, Кароліна, Кіра, Лідія, Марія, Ніна, Ніка, Регіна, Софія, Таїсія — гарними, ніжними, світлими, слабкими, веселими, тихими, добрими, синього кольору; імена з наголошеним [е] — Анжела, Белла, Валерія, Віолетта, Єва, Євгенія, Ізабелла, Ксеня, Леся, Олена, Стелла — гарними, грубими, темними, сильними, сумними, гучними, злими, зеленого кольору; імена з наголошеним [и] — Валентина, Галина, Ірина, Карина, Катерина, Лариса, Людмила, Маргарита, Марина, Христина — гарними, грубими, темними, сильними, сумними, гучними, злими, чорного кольору; імена з наголошеним [о] — Вікторія, Елеонора, Зоя, Любов, Ольга, Соня — гарними, ніжними, світлими, сильними, веселими, гучними, добрими, білого кольору.

Єдине спільне значення для всіх українських голосних — гарний. Тому можна стверджувати, що всі жіночі імена є гарними. Щодо кольорових асоціацій, то більшість досліджуваних жіночих онімів забарвлені основними кольорами спектру (22 червоних і 20 синіх).

1. Белей Л. Ім'я дитини в українській родині: Словник-довідник. — Ужгород, 1993.

2. Журавлѐв А. П. Звук и смысл. — М., 1981.

3. Журавлѐв А. П. Фонетическое значение. — Л., 1974.

4. Галич В. М. Естетична значущість фонетичної оболонки антропоніма (на матеріалі творчості Олеся Гончара)// Мовознавство. — 2001. — № 4.

5. Скрипник Л. Г., Дзятківська Н. П. Власні імена людей: Словник-довідник/ За ред. В. М. Русанівського. — К., 2005.